

A nemi különbségek megjelenése az általános iskolában

A tanulmányunk célja a nemi különbségek vizsgálata az általános iskolában. Az elméleti részben szakirodalmak alapján definiáljuk a hagyományos és a modern nemi szerepeket, majd a szocializáció folyamatáról és a rejtett tanterv jelenségéről írunk. Ezután a nemi szocializációt mutatjuk be a családban és az iskolában, majd a fiúk és lányok iskolai eredményességének különbségeit vizsgáljuk. Végül röviden szó lesz a pályaorientáció nemi eltéréseiről és a horizontális szegregációról az oktatásban. Az empirikus részben egy reprezentatív kvantitatív kutatás eredményeit mutatjuk be, melyet negyedéves általános iskolás gyermekek szülei és pedagógusai körében végeztek egy országos mintán. Elsőként a pedagógusok véleményét mutatjuk be a fiú és lány tanulókkal kapcsolatban, majd a szülői mintán összehasonlításokat végzünk a szülők és a gyerek neme szerint is. Vizsgált témáink a gyerekekkel kapcsolatos problémák, a nevelési elvek és a gyermekek boldogulása, a gyermekek iskolai eredményessége és tevékenységstruktúrája, végül a szülők tevékenységstruktúrája és a pedagógusokkal való kapcsolata.

Hagyományos és modern nemi szerepek

A nemi szerepek kultúránként, történelmi koronként, sőt társadalmi rétegenként is változnak, pedig a biológiai és genetikai különbségek ugyanazok. Parsons és Bales (1955) meglátása szerint az iparosodott társadalmakban inkább a férfiak terepe a közélet és a munka világa, ők töltötték be a kenyérkereső szerepet, a nők pedig a privát szférában maradtak és érzelmi, támogató funkciójuk dominált (Parsons & Bales 1955). Ezt a feladat-

megoszlást hívjuk napjainkban hagyományos szerepnek. Napjainkban a nők újra megjelennek a munka világában: a modern társadalmakban egyre kevesebb az a munka, amit nem tudnak ellátni a nők. A nemi szerepek szimmetrikusabbá váltak, sőt egyes országokban megjelennek a női kenyérkeresős családok is, és változnak az apa- és férfiszerpek is. (Blackstone 2003, Jurczyk et al. 2019, Fényes et al. 2020).

A szocializáció és a rejtett tanterv jelensége

Ahogy láttuk, a nemi szerepeket elsősorban a szocializáció során sajátítjuk el. A szocializációt a mai értelemben vett jelentésével a XX. századtól kezdve használjuk, ám a fogalom meghatározásával és értelmezésével a szakirodalom meglehetősen bőkezűen bánik (Nagy, Trencsényi, 2012). Somlai (én.) szerint: „A szocializáció az a folyamat, amelynek során a biológiai egyed születését követően szociális és kulturális lényé válik.” Egy másik megfogalmazás szerint: „Szocializációnak azt a folyamatot nevezzük, melynek során a tehetetlen csecsemő fokozatosan öntudattal bíró és értelmes személyiséggé válik, aki feltalálja magát abban

a kultúrában, amelybe beleszületett.” (Giddens 2008, 88.) A szocializáció tehát már a születéstől megkezdődik; azonban nem egy időben behatárolható folyamatról, hanem egy egész életen át tartó jelenségről beszélünk, köszönhetően a felmerülő újabb és újabb helyzeteknek, személyeknek. Fontos azonban azt is kiemelni, hogy a gyermek születésétől kezdődően rendelkezik öntudattal, nem passzív befogadóként, hanem aktívan fogadja be az őt ért hatásokat (Giddens 2008).

A szocializáció nem csak a tudatos tanulás eredménye lehet, hanem történhet tudattalanul is:

példaként a rejtett tanterv formájában, amely az iskolai életben van jelen. A jelenség a tantervszerű oktatás megjelenésével egy időben keletkezett, kutatása azonban csak az 1960-as évektől kezdődött el. Magyarországon Szabó László Tamás 1979-ben írott *„A látens hatásrendszer fogalma és vizsgálata”* című műve volt az első kiadvány – ám itt még nem a „rejtett tanterv” megnevezést használja (majd csak az 1988-ban kiadott könyvében). A rejtett tanterv *„az iskolai lét rendszerspecifikusan sajátos, belső ellentmondásai következtében kitermelődő tényező és azok működése következtében előálló tudás, valamint az iskolán kívüli környezetből eredő hatások”* (Szabó 1988, 13.) A kutató szerint

nem csak rejtett tantervről, hanem többes számban, rejtett tantervekről is beszélhetünk, mivel a jelenség mindig valamilyen konkrét formában (ismeretben, attitűdben, viselkedésben) jelenik meg. A látens hatásrendszer legfőbb tartalma az intézményi elvárások megtanulása, és az iskolában a legjelentősebb tanulási folyamatok „zajszinten” történnek, s ezek majdnem, hogy fontosabbak, mint az intézményi dokumentumokba „vésett” verzió (Szabó 1988).

A szocializáció több szintéren zajlik, köztük most kiemelten a családdal és az iskolával foglalkozunk, és a szocializáció egyik típusával, a nemi szocializációval.

A családi nemi szocializáció

Az elsődleges (korai vagy primer) szocializáció a családban történik. Itt sajátítja el a gyermek először az együttéléshez, a beilleszkedéshez szükséges szabályokat és normákat; a családnak köszönhetően tanul meg a társadalom aktív tagja lenni. Meghatározza az egyén szokásrendszerét, viselkedéskultúráját, továbbá a különböző szerep-kapcsolatokat, illetve az „én” helyét a társadalomban (Nagy és Trencsényi 2012). A gyermek családi szocializációs környezete nem minden esetben megfelelő, azonban normális esetben a család a legfontosabb szocializációs közeg, és a gyermekek elsősorban a szüleikre jellemző viselkedésformákat veszik át (Giddens, 2008). A családi szocializáció függ azonban attól, hogy az adott „mikro társadalom” – azaz a család -, milyen környéken él, vagy melyik társadalmi osztályhoz tartozik, mivel foglalkozik stb.

A nemek közötti különbségek már születéstől kezdődően adóttak, mivel minden gyermek egy

meghatározott nemmel születik. Azonban ennek megerősítése már a családtagok „feladata”: a leánygyermeket „lányos”, a fiúgyermeket pedig „fiús” színű ruhákba öltöztetik, illetve már csecsemőként más szóhasználat jellemző a szülők részéről a gyermek neme szerint. Nemüknek megfelelő játékokat kapnak: míg a fiúk például kisautókat, addig a lányok babákat kapnak. Bár a legtöbb esetben a szülők úgy vélik, hogy egyformán bánnak gyermekeikkel, azonban kutatások bizonyítják, hogy nemenként eltérőek a nevelési minták (Giddens 2008.). A szülők gyermekükkel szemben attól függően támasztanak elvárásokat, hogy milyen neműek. Akár az életben való szerepüket, akár a karrierjüket tekintve mást várnak el a fiúktól és a lányoktól. Bár a „hagyományos triád” felfogástól, hogy a nő elsősorban feleség, anya és háziasszony, a XXI. században már eltávolodtunk, mégsem vészett ki ez a szemlélet a társadalom mindennapjaiból (Pukánszky 2013).

Az iskolai nemi szocializáció

A szocializáció egyik másodlagos színtere, közege az iskola. A családi szocializációt követően a gyermekek itt sajátítanak el újabb szerepeket, továbbá új normákkal, szabályokkal találkoznak, amelyeket be kell építsenek a személyiségükbe. Az iskolában már viszonylag távol kerülnek a szülőktől, és a kortársakkal, pedagógusokkal való kapcsolat kerül előtérbe (Nikitscher 2015, Török 2016). Az iskolai

oktatás egy olyan szabályozott folyamat, amely meghatározott tanterv alapján működik. Magyarországon a Nemzeti Alaptantervben elvileg folyamatosan csökkentik a nemi szerepekkel kapcsolatos sztereotípiákat, de Giddens (2008) szerint a nyugati országokban még napjainkban is eltérő tantervet kapnak a lányok és a fiúk. A korábbi évtizedekben, hazánkban és külföldön is kötelező

volt az egyenruha (számos országban ma is), amely a lányok esetében szoknyát jelentett (Giddens, 2008). E viselet már önmagában véve is korlátokat szab a lánygyermek viselkedésének, játékokban való részvételének, magatartásának. Emellett a pedagógusok eltérő elvárásokat támasztanak a fiúkkal és lányokkal szemben, ezáltal egyfajta Pygmalion-effektus, vagy más néven önbeteljesítő jóslat válik valóra (Fényes 2009b, Cserné 1983). Kutatások bebizonyították, hogy a pozitív tanári hozzáállás és elvárás fejlődést eredményez a gyermekeknél, míg a negatív esetben a tanuló „az előre elvárt” eredményeket hozza. Ennek függvényében a pedagógus gyakran „megjósolja”, hogy az adott diák hogyan fog teljesíteni egy-egy helyzetben, illetve tantárgy tekintetében, s véleményének megfelelően kommunikál a tanulóval.

Azonban fontos kiemelni a korábban bemutatott rejtett tantervként definiált jelenséget, mely az iskolai nemi szocializációban is szerepet játszik. A „rejtett tanterv” taneszközökben való jelenléte az egyik legjelentősebb, hiszen a felnövő generációt készíti fel a tudásra és a társadalomba való beintegrálásra (Háber és H.Sas 1980). Az iskolai oktatás nagy szerepet játszik abban, hogy a gyermek milyen képet alakít ki önmagában a tudásról, a kultúráról, s egyfajta motivációs tényezőként is szerepet játszik. A taneszközök célja elsősorban a tantárgyokhoz szükséges specifikus készségek kialakítása; azonban másodlagos funkciójuk, hogy közvetítik a társadalom értékrendjét, világnézetét (Chachez et al. 1996). Kutatók kimutatták, hogy a nőket az oktatási tananyagokban passzív szerepben ábrázolják, vagy sok esetben meg sem jelennek (Kereszty 2007).

Az iskolai eredményesség nemi különbségei

A nők szellemi adottságai nem rosszabbak a férfiakénál, sőt, iskolai teljesítményeik jobbak. A nők beszéd- és nyelvtanulási képessége, rövidtávú memóriája meghaladja a fiúkét, a fiúknak viszont jobb a térlátása, logikai készsége, számolási képessége, technikai érzéke. A különbségek azonban az életkorral csökkennek. Fontos megjegyezni, hogy a férfiak intelligenciaértékeinek eloszlása laposabb, több a kivételes képességű és az értelmileg fogyatékos is. (Czeizel 1985)

Kimutatható, hogy Magyarországon, de a fejlett országok többségében is a lányok kognitív képességei az általános iskola végén már meghaladják a fiúkét, és még a fiúk által preferált képességek területén is jobb tanulmányi eredményeket mutatnak fel (H. Sas 1984). Korábban a lányok valamivel rosszabb matematika eredményei háttérben az állt, hogy nemeként eltérő volt a matematika iránti érdeklődés és a matematikatudásukban való magabiztosság, tehát nem a képességeik voltak gyengébbek (Fényes 2009a, 2010). A legfrissebb PISA eredmények pedig azt mutatják, hogy a fiúk előnye matematikából és természettudományból a fejlett országok többségében már nem mutat-

ható ki. Ennek ellenére a továbbtanulás irányát tekintve továbbra is markáns különbségek vannak, és a lányok jóval kevesebben választják a fizikusi, mérnöki és matematikával összefüggő területeket, mint a fiúk. (OECD 2019)

Az iskolában a tudás mellett fontos a fegyelem és a szorgalom, ami inkább a lányokra jellemző, emellett a lányok tanulási módszere is sikeresebb (pl. a memorizálás) (Rostás, Fodorné 2003). Emellett a lányoknak jobbak a szociális készségei, és pozitívabban is viszonyulnak a tanuláshoz (Fényes 2009a, 2010, Engler és Bocsi 2016). A fiúk viszont kevésbé tudnak figyelni az iskolában, a közös munka nehezebben megy, és kevésbé segítőkészek, a közösségbe nehezebben illeszkednek be. A lányok jobb iskolai eredményei mögött állhat az is, hogy inkább meg akarnak felelni a külső (tanárok és szülők felől érkező) elvárásoknak, mint a fiúk. (H. Sas 1984). Kutatók kiemelik, hogy a lányok nagyobb sikerességének további oka lehet a magaskultúrában való nagyobb arányú részvétel (szépirodalom olvasás, színház, hangversenylátogatás stb.) (Di Maggio 1982)

A pályaorientáció nemi eltérései és a horizontális szegregáció az oktatásban

Az oktatásban levő horizontális szegregáció egyik oka az eltérő szocializáció. A szülők és a tanárok mást várnak el a fiúktól, mint a lányoktól (pl. a lányoktól jobb olvasási készségeket, a fiúktól pedig jobb matematikai készségeket), és ez önbeteljesítő jóslattá válik. A lányok és fiúk részben ennek következtében választanak saját nemükhöz illő tanulási irányt (Fényes 2009b). Az iskolai tantárgyak esetében a reál és természettudományi tantárgyak esetében a fiúktól várnak el jobb teljesítményt, és ha itt egy lány jól teljesít, akkor azt csak a nagyobb szorgalmának tudják be (Cserné é.n.). Ezzel szemben a humán tárgyak esetén a lányoktól várnak el jobb teljesítményt. A „hagyományos elgondolás” szerint a korábbi századokban jellemző volt az az elvárás is, hogy a lánygyermek éppen annyit tanuljanak, amely segítségével méltó beszélgetőpartnerévé válnak férjüknek (Pukánszky 2013). Fontos szerepet játszik a tanulók pályaorientációját illetően az is, hogy a szülők milyen foglalkozással, végzettséggel rendelkeznek: ha nem a nemüknek „megfelelő” szakmában dolgoznak, a gyermekük nagyobb eséllyel választ saját magának is ilyen

foglalkozást – ez az összefüggés azonban csak a fiúknál észlelhető, a lányoknál nem (Dryler, idézi Fényes 2009b).

A nők és a férfiak más-más pályákon, foglalkozásokon indulnak el, a nemi szocializáció és a nemi szerepeknek való megfelelés igénye miatt. Az oktatásban megjelenő nemi szegregáció korlátot szabhat a későbbi foglalkoztatási lehetőségeknek, erősítheti a nemi sztereotípiákat, illetve egyenlőtlen erőviszonyokhoz vezethet. Több olyan szakma is megnevezhető, amely a társadalom normája szerint tipikusan (masculinizált) „férfias” (mérnök, katona, fizikus), illetve tipikusan (feminizált) „nőies” (óvónő, tanító, tanár, ápoló) foglalkozás. Bár jelen időszakban már több kezdeményes indult a megváltoztatására, a nők nagytöbbsége továbbra is „nőies” foglalkozást választ. *„A kialakult munkamegosztási gyakorlat képességbeli különbségként való tükröződése a közgondolkodásban még napjainkban is erőteljesen érvényesül. Következésképpen a közvélemény bizonyos feladatokra alkalmatlannak, vagy a férfiaknál kevésbé alkalmasnak tartja a nőket.”* (Fülöp-László, 2016 26.)

Kutatási eredmények

Fiúk és lányok a pedagógusok szemével

A pedagógus mintában összesen 9 férfi és 135 nő volt, így a pedagógus neme szerint nem végezhetünk összehasonlító elemzést a fiú és lány tanulók iránti viszonyulásban. Viszont fontos információ, hogy a pedagógusok problémás diáknak csak 30-an jelöltek meg lányt és 114-en fiút, és még a férfi pedagógusok is csak 1 lányt és 8 fiút neveztek meg problémásnak. A problémás diákok társadalmi háttérében és családszerkezetében nem voltak szignifikáns eltérések a gyerek neme szerint, továbbá a pedagógus és a problémás gyerek szülőjének viszonya sem tért el nemenként.

Az elméleti részben bemutattuk, hogy a lányok előnyben vannak az iskolában, mivel nagyobb a fegyelmeük és szorgalmuk, a fiúk esetén pedig

kimutatható, hogy az értelmi képességeket tekintve több a szélsőséges diák, több a kiemelkedő és a tanulási és magatartási problémákkal küzdő. A pedagógus kérdőívben nyitott kérdésként szerepelt, hogy mi a fő probléma az adott tanulóval, és a pedagógus szerint mi lehet ennek az oka. A szöveges válaszok elemzése során jelentős eltérések voltak a gyerek neme szerint.

A lányok (30 fő) esetében főbb problémaként szerepelt, hogy visszahúzódók, lassan fejlődnek, nehezen motiválhatók, tanulási nehézségeik vannak és éretlenek. Ennek háttérében a pedagógusok szerint elsősorban a családi környezet, az otthoni problémák és a túlzott engedékeny nevelés állnak. A fiúk (114 fő) esetében viszont a főbb problémák, hogy öntörvényűek, nehezen kezelhetők, nem tudnak beilleszkedni, figyelemzavarosak, hirtelen haragúak, agresszívek, fegyelmezetlenek és moti-

válatlanok. Az okoknál itt is családi háttér szerepelt, de emellett a pedagógusok szerint szerepet játszanak a rossz képességek, a hiperaktivitás és az idegrendszeri és genetikai rendellenességek. Mindezek összhangban állnak a szakirodalmi megállapításokkal.

Fiúk és lányok a szülők szemével

A szülői mintában a gyerekek neme szerint 49,6% fiú és 50,4% lány volt, ezzel ellentétben a szülők neme szerint kb. 90%-ban az édesanyák töltötték ki a kérdőívet. A tanulók társadalmi háttere nem tért el nemenként, érdekes azonban, hogy a fiúk és lányok családszerkezete eltérő volt, és az eredmények szignifikánsak. A fiúk 16,4%-a míg

a lányoknak csak 11,5%-a élt egyszülős családban, és ebből következően a fiúk többen éltek meg válást (a fiúk 26,1%-a lányoknak csak 19,2%-a).

Nevelési értékek és a gyermekek boldogulása

Elsőként vizsgált kérdésblokkunk, hogy a szülők és az iskola (a szülők meglátása szerint) milyen felnőtté akarják nevelni a gyermekeket. Ennél a kérdésnél több nevelési elv/érték fontosságát jelölhette be a szülő 1-4 skálán. A szülő neme szerint nyolc esetben volt szignifikáns eltérés, de például a családcentrikusság tekintetében, amelyet mindkét szülő magasra értékelt, egyetértés mutatkozott.

1.táblázat: A „Milyen felnőtté akarja nevelni gyermekét” kérdésre adott válaszok átlagértékei a szülő neme szerint (1-4, átlagok)
Forrás: KINCS „Értékteremtő gyermeknevelés” kutatás

	hűség, lojalitás	mások elfogadása	önzetlen- ség, segítő- készség	optimizmus	szabály- követés	türelem	udvari- asság, jó modor	vallásos hit
Anyák								
Átlag	3,43	3,46	3,52	3,48	3,38	3,45	3,57	2,60
N	842	844	850	848	853	846	857	850
Szórás	0,583	0,578	0,556	0,554	0,592	0,547	0,540	0,936
Apák								
Átlag	3,30	3,27	3,33	3,34	3,22	3,33	3,46	2,24
N	105	102	102	104	104	105	103	100
Szórás	0,574	0,616	0,603	0,551	0,653	0,549	0,574	1,006
Anova	0,046	0,002	0,002	0,012	0,012	0,048	0,04	0,000
Anova	0,046	0,002	0,002	0,012	0,012	0,048	0,04	0,000

A hűség/lojalitás, a mások elfogadása, az önzetlenség és segítőkészség, az optimizmus, a szabálykövetés, a türelem, az udvariasság és jó modor és végül a vallásos hit értékeket az édesanyák fontosabbnak tartották a gyermekek nevelése során, mint az édesapák. Mindezek összhangban vannak a hagyományos nemi szerepek szerinti viselkedéssel.

A gyerek neme szerint – a várakozásokkal ellentétben - csak két mutatóban tértek el a szülők nevelési elvei.

Látható, hogy a hazaszeretetre és a vallásos hitre nevelést a lánygyermeknél fontosabbnak tartották a szülők, mint a fiúknál.

A szülőket megkérdeztük arról is, hogy az iskola milyen elvek mentén neveli a gyerekeket, és a kérdésnél több esetben is eltérések voltak a gyerek neme szerint. Érdekes, hogy maga a szülő – saját elmondása szerint - alig tesz különbséget a nevelési elvekben nemenként (csak két mutatóban), addig az iskola nevelési elveinél hét esetben is különbséget tettek a szülők a gyerek neme szerint.

Látható, hogy felelősségérzetben, határozottságban, hazaszeretben, hűségben és lojalításban, kreativitásban és képzelőerőben, önzetlenségben és segítőkészségben és végül az udvariasság és jó modorban az iskola inkább a lányokat kívánja fejleszteni/nevelni a szülők szerint. Mindez érdekes annak fényében, hogy maguk a szülők csak a hazaszeretetre és a vallásos hitre akarják inkább nevelni lányukat, és más nevelési értékben nem tettek különbséget a gyermek neme szerint.

Ezután arra kértük a szülőket, hogy mondják el véleményüket, mennyire optimisták vagy pesszimisták a gyermekük 10-15 év múlva történő boldogulását tekintve.

Látható, hogy három dimenzióban is az édesanyák voltak optimistábbak (a gyermek személyes boldogsága, a gyermek munkába állása és a gyermek továbbtanulása). A gyermek anyagi boldogulásában viszont nem volt eltérés a szülő neme szerint a világ és Magyarország sorsát tekintve sem. Az anyák nagyobb optimizmusa tehát a gyermek anyagi boldogulásában már nem mutatkozik, itt az apákkal megegyező véleményen voltak. A gyermek neme szerint csak egy esetben volt szignifikáns eltérés. A lányok továbbtanulásával kapcsolatban a szülők optimistábbak voltak ($p=0,049$). A lányok átlagértéke a pesszimista és optimista skálán 3,43, a fiúké pedig 3,35. Ez összhangban

2. táblázat: A nevelési értékek eltérései a gyermek neme szerint (1-4, átlagok)

Forrás: KINCS „Értékteremtő gyermeknevelés” kutatás

	hazaszeret	vallásos hit
Fiúk		
Átlag	3,03	2,51
N	472	474
Szórás	0,695	0,943
Lányok		
Átlag	3,13	2,63
N	491	495
Szórás	0,724	0,958
Anova	0,031	0,043

van a lányok nagyobb iskolai eredményességével (lásd az elméleti részt és a következő empirikus részt), és azzal is, hogy a szakirodalom szerint többen is tanulnak tovább az általános iskola után, pl. gimnáziumokban (Fényes 2010).

3. táblázat: A szülők meglátása alapján az iskola milyen felnőtté akarja nevelni a gyermekeket a gyermek neme szerint (1-4, átlagok) Forrás: KINCS „Értékteremtő gyermeknevelés” kutatás

	hűség, lojalítás	mások elfogadása	önzetlenség, segítőkészség	optimizmus	szabálykövetés	türelem	udvariasság, jó modor	vallásos hit
Fiúk								
Átlag	3,54	3,30	3,25	3,15	3,18	3,17	3,38	3,49
N	419	417	412	408	407	408	406	407
Szórás	0,574	0,698	0,670	0,693	0,707	0,677	0,632	0,619
Lányok								
Átlag	3,66	3,36	3,39	3,25	3,29	3,33	3,45	3,59
N	439	440	433	433	429	428	431	433
Szórás	0,513	0,708	0,640	0,678	0,693	0,606	0,603	0,550
Anova	0,003	0,060	0,001	0,05	0,035	0,000	0,039	0,016

	gyermeke személyes boldogsága	gyermeke munkába állása	gyermeke továbbtanulása
Anyák			
Átlag	3,52	3,35	3,41
N	926	923	923
Szórás	0,595	0,653	0,662
Apák			
Átlag	3,37	3,14	3,23
N	110	110	109
Szórás	0,619	0,613	0,603
Anova	0,012	0,001	0,005

4. táblázat:
Az édesanyák és édesapák véleménye gyermekeik későbbi boldogulásával kapcsolatban (1-4: pesszimista-optimista, átlagok)

Forrás: KINCS „Értékteremtő gyermeknevelés” kutatás

A fiúk és lányok iskolai eredményességének és tevékenység-struktúrájának eltérései

Következő vizsgált témánk a fiúk és lányok iskolai eredményessége, ahol a pozitív és a negatív eredményességi mutatók is szerepeltek.

Eredményeink szerint kitűnő vagy jeles tanuló a lányok körében több volt, míg a fiúk felülreprezentáltak a dokumentált pedagógiai nehézséggel küzdők (SNI, BTMN) körében. Még egy mutatóban volt szignifikáns eltérés, a lányok többen voltak jó közösségi emberek a szülők értékelése alapján. Az eredmények összhangban vannak a szakirodalom megállapításaival (a lányok nagyobb iskolai eredményessége, a fiúk szélsőségesebb értelmi képességei, a lányok jobb közösségi és kommunikációs készségei, lásd Fényes 2010).

A fenti eredmények ellenére azonban a szülők, arra a kérdésre, hogy a tanulással és az értelmes szabadidő eltöltéssel kapcsolatban lenne-e szükségük segítségre, a gyerek neve szerint nem adtak eltérő választ, pedig a pedagógus kérdőív szerint is a fiúkkal több baj van. További érdekes eredmény, hogy arra a kérdésre, hogy milyenek a gyerek képességei a szülő (1-6 skála) és a tanárok (1-6 skála) szerint, nemek szerint nem adtak eltérő választ a szülők, eszerint tehát mégsem érzékelik eléggé, hogy a fiúk közt több a problémás és kevesebb a kitűnő/jeles tanuló. Ezután a gyerek tevékenységstruktúráját vizsgáltuk nemenként.

5. táblázat: A fiúk és lányok eredményességi mutatóinak eltérései a szülők véleménye szerint (százalékok, N=1114)
Forrás: KINCS „Értékteremtő gyermeknevelés” kutatás

	Fiú	Lány	Khi-négyzet
Kitűnő vagy jeles tanuló	54,4%	63%	0,012
Dokumentált pedagógiai nehézséggel küzd (SNI, BTMN)	21,8%	13,5%	0,007
Jó közösségi ember	88,2%	93%	0,015

6. táblázat: A gyerek egy átlagos hétfőjén hány órát végzi egyedül az adott tevékenységet a gyerek neve szerint
Forrás: KINCS „Értékteremtő gyermeknevelés” kutatás

	számítógépezés	olvasás
Fiúk		
Átlag	2,25	1,09
N	395	390
Szórás	2,56	1,11
Lányok		
Átlag	1,32	1,33
N	372	449
Szórás	1,43	1,21
Anova	0,000	0,003

A hétvégi önállóan végzett tevékenységeket tekintve számítógépezésben a fiúk vannak előnyben, könyvolvasásban pedig lányok. Ennek hátterében a hagyományos nemi szerepeknek megfelelő viselkedés és az érdeklődési területek eltérései állhatnak. Míg a lányok a humán területeken, a fiúk a reál és technikai területeken jobbak az iskolában, és ez befolyásolni fogja későbbi pályaválasztásukat is (lásd Fényes 2010).

Ezután megnéztük a különórákra járás nemi különbségeit (az iskolán belüli és kívüli különórák együttes részvételi arányát).

Látható, hogy négy esetben volt szignifikáns eltérés, a sportnál fiúelőny, míg a zeneóra, énekkar, táncóra, képzőművészeti kör esetén pedig lányelőny volt. Ezek a megoszlások is a későbbi pályaválasztásban levő horizontális szegre-

7. táblázat: A tanulók különórákon való részvételének különbségei nemenként (százalékok, N=1114)

Forrás: KINCS „Értéktéremtő gyermeknevelés” kutatás

	Fiú	Lány	Khi-négyzet
Sportfoglalkozás	67,6%	60,6%	0,031
Zeneóra, énekkar	20,3%	47,6%	0,000
Táncóra	25,9%	40,8%	0,000

gáció előjeleinek tekinthetőek, és a hagyományos nemi szerepeknek megfelelő viselkedést mutatják.

8. táblázat: A szülői tevékenységek gyakoriságának eltérései a szülő neme szerint (mennyi idő jut rá? 1-4 skála átlagai)

Forrás: KINCS „Értéktéremtő gyermeknevelés” kutatás

	saját munkahelyi feladatokra	saját testmozgásra	saját kikapcsolódásra	közös tanulásra	közös játékra	közös beszélgetésre	közös művelődésre
Anyák							
Átlag	3,04	1,94	2,13	2,92	2,86	3,1	2,66
N	858	915	908	924	925	931	913
Szórás	0,630	0,754	0,735	0,638	0,647	0,617	0,719
Apák							
Átlag	3,19	2,21	2,30	2,66	2,71	2,83	2,50
N	110	111	110	112	112	113	112
Szórás	0,657	0,728	0,685	0,651	0,663	0,667	0,671
Anova	0,016	0,000	0,023	0,000	0,021	0,000	0,021

Látható, hogy az apáknak több idejük jut saját munkahelyi feladataikra, sportra és saját kikapcsolódásra. Az anyáknak viszont közös tanulásra, közös játékra, közös beszélgetésre és közös művelődésre, azaz saját magukra kevesebb idejük jut, viszont a gyerekükkel való közös tevékenységekre több, összhangban a hagyományos szerepekkel.

A következőkben azt a kérdést vizsgáltuk, hogy milyen különbségek vannak a szülő neme szerint abban, hogy mikor keresi fel a szülő a gyerek

pedagógusát. Itt két esetben volt szignifikáns különbség az anyák javára. Szülői segítséget ők ajánlanak fel gyakrabban (az apák 55,1%-a, az anyák 72%-a), és ők mondanak gyakrabban köszönetet is a pedagógusnak (az apák 71,8%-a, az anyák 81,5%-a). Ez is a hagyományos szerepekkel kapcsolatos viselkedéssel van összhangban.

Ezután azt néztük meg, hogy a szülők neme szerint van-e eltérés, hogy szerintük mennyire vannak összhangban a nevelési elveik a pedagógusokkal.

Az eredmények azt mutatják, hogy az anyák véleménye szerint nagyobb az összhang a pedagógusok nevelési elveivel, közel 90% szerint összhangban vannak a szülői és a tanítói nevelési elvek, míg az apák szerint valamivel nagyobb a különbség, közel 20% szerint nincs meg ez a fajta összhang. Ezután a szülők véleményét kérdeztük most már általánosan, az iskola és a család nevelési elveivel kapcsolatban, és szignifikáns összefüggést találtunk a szülők neme szerint. Az anyák 71,5%-a szerint az iskola szigorúbb és a szülők engedékenyebbek (ezt az apáknak csak 56,7%-a mondta), míg az apák 43,3%-a szerint a család szigorúbb, mint az iskola (ezt az anyáknak csak 28,5%-a mondta). Végül abban, hogy milyen szülőnek tartja magát az apa és anya, nem volt szignifikáns különbség.

9. táblázat: A nevelési elvek összhangja a pedagógusokkal a szülők véleménye alapján a szülők neme szerint (százalékok, $p=0,002$)

Forrás: KINCS „Értékteremtő gyermeknevelés” kutatás

	Anyák	Apák
teljes mértékben megegyezik	21,4%	15,4%
nagyjából igen	58,4%	57,3%
több különbség van a kettő között	6,7%	17,1%
gyakorlatilag különböző a kettő	1,5%	1,7%
nem tudom megítélni	11,9%	8,5%
N	980 (100%)	117 (100%)

Összegzés

Tanulmányunk elméleti részében a hagyományos és modern nemi szerepekről, a nemi szocializációról a családban és az iskolában, a fiúk és lányok eltérő iskolai eredményességéről és pályorientációjáról volt szó a szakirodalmak alapján. Empirikus kutatásunkban pedig egy országos reprezentatív mintán vizsgáltuk a negyedikes általános iskolás gyermekek szülőinek és a pedagógusainak véleményét a fiú és lány tanulókkal kapcsolatban, illetve egyes esetekben a szülők neme szerint is végeztünk összehasonlításokat.

Eredményeink többsége a hagyományos szerepek szerinti viselkedéssel volt összhangban, pedig a szakirodalom (Pongráczné és Molnár 2011, Fényes et al. 2020) szerint napjainkban Magyarországon is elmozdulás történt a női és férfi szerepek átalakulásában. A jelenség magyarázata az lehet, hogy az attitűdök változása tettekben nem biztos, hogy megjelenik, és ebben a belső akadályok mellett külső hátráltató tényezők (pl. rossz anyagi helyzet) is közrejátszanak. A női és férfi szerepek átalakulása leginkább csak a női munkavállalás szükségességének elfogadását jelentik még ma is Magyarországon (lásd Pongráczné és Molnár 2011), és például a családba bevonódó apák megjelenése és elfogadása csak kisebb mértékben figyelhető meg.

A szakirodalom másik állításával – miszerint a lányok eredményesebbek az iskolában – viszont összhangban vannak eredményeink. A pedagógusok véleménye szerint a negyedikesek között sokkal több a problémás fiú, mint a problémás lány, és a fiúk esetén a problémákban a hátráltató családi környezet mellett idegrendszeri és genetikai rendellenességek is közrejátszanak. Emellett, eredményeink szerint a lányok körében több a jeles és kitűnő tanuló a szülők elmondása alapján, valamint ők a jobb közösségi emberek, míg a fiúk között több a dokumentált pedagógiai nehézséggel küzdő, összhangban a szakirodalommal és a pedagógusok véleményével. A gyermekek boldogulásával kapcsolatban az anyák optimistábbak voltak, mint az apák, de az anyagi érvényesülést tekintve nem volt eltérés a szülők neme szerint. Emellett a szülők lányaik továbbtanulásával kapcsolatban optimistábbak voltak, összhangban a lányok nagyobb iskolai eredményességével és magasabb továbbtanulási arányaival is (lásd Fényes 2010).

A nevelési elveket tekintve nyolc értéket az édesanyák fontosabbnak tartottak az édesapáknál a gyermek nevelése során, a gyerek neme szerint azonban alig volt különbség a nevelési elvekben. Mindez azért érdekes, mert amikor a szülőket az

iskola nevelési elveiről kérdeztük, hét mutatónál volt különbség a lányok javára, tehát az iskola szerintük nagyobb különbséget tesz nemenként a gyereknevelésben, mint ők maguk (vagy esetleg nem vallják be a szülők maguknak sem, hogy különbséget tesznek), ami összhangban van a szakirodalmi megállapításokkal (lásd Giddens 2008).

Kimutattuk azt is, hogy eltér a fiúk és lányok tevékenységstruktúrája. A hagyományos szerepekkel és pályaorientációval összhangban a fiúk több időt töltenek számítógépezéssel, a lányok viszont többet olvasnak. A különórát tekintve pedig a fiúk előnyben voltak a sportolásban, míg a lányok a művészeti szakkörökben, tevékenységekben. Az apák és anyák tevékenységeit vizsgálva pedig kimutattuk, hogy a nemi szerepek változása és a modern apaszerepek megjelenése ellenére a hagyományos szerepekkel összhangban az anyáknak jut több idejük a gyermekekkel közös tevékenységekre, az apáknak viszont több idejük jut ön-

magukra. Emellett a szülői segítség felajánlása az iskolának és a köszönetmondás a pedagógusnak is inkább az anyákra jellemző. Az anyák véleménye szerint emellett nagyobb az összhang a család és a pedagógusok nevelési elvei között, mint az apák szerint, illetve az anyák szerint az iskola szigorúbb, mint a szülők, míg az apák többen mondták azt, hogy a család a szigorúbb, mint az iskola.

Eredményeinkben megjelenik az általános iskolában is a „férfihátrány hipotézis”, amit a felsőoktatásban már kimutattunk (Fényes és Pusztai 2006), csak más vonatkozásban. Mivel az általános iskolai oktatás kötelező, itt nem a létszamarányokban vagy a társadalmi mobilitásban maradnak le a fiúk, hanem abban, hogy jellemző rájuk a beszűkült szabadidős tevékenység (csak sport és számítógépezés) és a rosszabb iskolai eredményesség (problémás viselkedés, rossz osztályzatok, kevésbé közösségi emberek).

Hivatkozott irodalom

- Blackstone, Amy, M. (2003). Gender Roles and Society. In: Miller, Julia, M., Lerner, Richard, M., Schiamberg, Lawrence., B. (eds.): *Human Ecology: An Encyclopedia of Children, Families, Communities, and Environments*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 335-338.
- Czachez Erzsébet, Lesznyák Mária és Molnár Edit Katalin (1996). Lányok és nők a kötelező olvasmányokban, tankönyvekben. *Educatio*, 1996/3, 417-430.
- Czeizel Endre (1985). A nők biológiai „természete” és társadalmi lehetőségei. In: Koncz Katalin (szerk.): *Nők és férfiak. Hiedelmek, tények*. Magyar Nők Országos Tanácsa, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 21-50.
- Cserné Adermann Gizella (1983). Az „önmagát beteljesítő jóslat” (Pygmalion-hatás) pedagógiai vizsgálata. *Magyar Pedagógia* (83) 2. 178-186.
- Cserné Adermann Gizella (én.). A lányok és a matematika. http://acta.bibl.u-szeged.hu/28189/1/modszertani_037_004_143-147.pdf Letöltés ideje: 2020. február 10.
- DiMaggio, Paul (1982). Cultural Capital and School Success: The Impact of Status Culture Participation on the Grades of U.S. High School Students, *American Sociological Review* Vol. 47 April 189-201
- Engler Ágnes és Bócsi Veronika (2016): Tradicionális és nem tradicionális női hallgatók: a hallgatói magatartás és az akadémiai értékek gender-olvasata: A tanulmányi eredményesség és motiváció gender összefüggései nappali és levelező tagozatos egyetemi hallgatók körében. In: Tóth, Péter; Holik, Ildikó (szerk.) Új kutatások a neveléstudományokban 2015 : Pedagógusok, tanulók, iskolák - az értékformálás, az értékközvetítés és az értékkeremtés világa . ELTE Eötvös Kiadó, 151-165
- Fényes Hajnalka (2009a). Nemek szerinti iskolai eredményesség és a férfihátrány hipotézis. *Magyar Pedagógia* 109 (1). 77-101. http://www.magyarpedagogia.hu/document/Fenyes_MP1091.pdf (letöltve 2020.05.17)
- Fényes Hajnalka (2009b). Horizontális és vertikális szegregáció az oktatásban nemek szerint. *Iskolakultúra*, No. 10. 24-38
- Fényes Hajnalka (2010). *A nemi sajátosságok különbségének vizsgálata az oktatásban. A nők hátrányainak felszámolódása?* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen
- Fényes Hajnalka és Pusztai Gabriella (2006). Férfiak hátránya a felsőoktatásban egy regionális minta tükrében. *Szociológiai Szemle* 16:(1) 40-59. <https://szociologia.hu/dynamic/0601fenyes.pdf> (letöltve 2020.05.17)

- Fényes Hajnalka, Pusztai Gabriella és Engler Ágnes (2020). Gender role attitudes and religiosity among higher education students. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 19(55), 69-84.
- Fülöp Attila és László Gyula (2016). „Fiús szakmát a lányoknak”. A Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara felmérése a hiány-szakmák munkaeő-kínálatának bővítési lehetőségeiről a lányok körében. Pécs, 2016. http://baranya.mfkb.hu/kepek/file/fiús_szakmat_lanyoknak_2v.1.pdf Letöltés ideje: 2019. november 11.
- Giddens, Antony (2008). *Szociológia*. Osiris Kiadó, Budapest
- H. Sas Judit (1984). *Nőies nők és férfias férfiak. A nőikkel és férfikkal kapcsolatos sztereotípiák élete, eredete és szocializációja*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- H. Sas Judit és Háber Judit (1980). *Tankönyvszagú világ*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Jurczyk, Karin, Jentsch, Birgit, Sailer, Julia, and Schier, Michaela (2019). Female-Breadwinner Families in Germany: New Gender Roles? *Journal of Family Issues* 40(13), 1731–1754 .
- Kereszty Orsolya (én.). A társadalmi nemek reprezentációjának vizsgálata a tankönyvekben. http://www.tanszertar.hu/eken/2005_03/kereszty.htm (Letöltés ideje: 2019. október 13.)
- Mead, Margaret (1949). *Male and Female: The Classic Study of the Sexes*. Quill, HarperCollins
- Merton, Robert (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press
- Nagy Ádám – Trencsényi László (2012): Szocializációs közegek a változó társadalomban. A nevelés esélyei: család, iskola, szabadidő, média. ISZT Alapítvány. ISBN: 978-963-08-4141-2. <https://mek.oszk.hu/18600/18690/18690.pdf> Letöltés ideje: 2020. február 5.
- Nikitscher Péter (2015). Az iskola szocializációs szerepe és lehetőségei. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/1505762_az_iskola_szocializacios_szerepe_es_lehetosegei_beliv.pdf Letöltés ideje: 2020. február 4.
- OECD (2019). PISA 2018 Results. *Combined executive summaries*, (Vol. I, II, III.) Paris, OECD Publications
- Parsons, Talcott & Bales, Robert F. (eds. 1955). *Family Socialization and Interaction Process*. New York, Free Press
- Pongrácz Tiborné és S. Molnár Edit (2011). Nemi szerepek és a közvélemény változásának kölcsönhatása. In: Nagy Ildikó & Pongrácz Tiborné (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2011*. TÁRKI, Budapest, 192-206.
- Pukánszky Béla (2013). *A nőnevelés története*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Rostás Rita, Fodorné Bajor Boglárka (2003): „...könnyebb a lányoknak, mert a fiúk elevennek születtek”. Új Pedagógiai Szemle 2003/december <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00077/2003-12-mu-Tobbek-Konnyebb.html> (Letöltve 2020.05.17)
- Somlai Péter (én.). Nemzedéki szocializáció a családban. http://www.fszek.hu/szociologia/somlai/somlai_peter_nemzedeki_szocializacio_a_csaladban.pdf Letöltés ideje: 2020. január 30.
- Szabó László Tamás (1988). *A „rejtett tanterv”*. Magvető Kiadó, Budapest
- Török Balázs (2016). Az iskolai szocializáció. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/iskolai_szoc_kotet_online.pdf Letöltés ideje: 2020. január 25.